

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КАФЕДРА**

**КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРАВА ІНСТИТУТУ
ПРАВА
АСОЦІАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИХ**

**АСОЦІАЦІЯ
УКРАЇНСЬКИХ
ПРАВНИКІВ**

Міжнародна науково-практична конференція

**КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: ЦІННІСНИЙ ВИМІР
25-РІЧНОГО ДОСВІДУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРА-
ВОТВОРЕННЯ**

(м. Київ, 23 червня 2021 року)

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

**Київ
2021**

Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 червня 2021 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : ФОП Кішка І. В. 2021. – 628 с.

До збірника увійшли тези наукових доповідей, присвячені сучасним проблемам становлення вітчизняного конституціоналізму; впливу зарубіжних (європейських) конституційних цінностей на формування сучасного національного конституціоналізму; сучасним проблемам національної конституційної доктрини, її впливу на державотворчі процеси в Україні; ролі Конституції країни у формуванні національної правової системи; проблемам реалізації Конституції України та напрямом конституційної реформи в Україні, особам та правовому механізму її проведення.

Видання розраховане на фахівців у галузі конституційного права – науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних спеціальностей, політиків, експертів та фахівців-практиків з питань державного будівництва.

Редколегія: Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор, академік АПР України; Марцеляк О. В., доктор юридичних наук, професор.

Адреса редколегії: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет (кафедра конституційного права), 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60. Телефон: (044) 235-43-27, e-mail: const_pravo@univ.net.ua

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

- © Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021
- © Кафедра конституційного права, 2021
- © Асоціація українських правників, 2021

Руслана Гаврилюк
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

ЦІННІСНИЙ ЕКЛЕКТИЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ У КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Досліджуючи природу феномену публічності у виді наукових робіт, нами було з'ясовано, що публічне корениться у спільних людських потребах [1; 2; 3]. В свою чергу ці потреби, будучи умовами виникнення індивідів та їх співтовариств, спонтанно наділені якостями взаємності, які ґрунтуються не на моральних уявленнях про справедливість, а на дуальній природі людини як істоти, котра атрибутивно поєднує у собі біологічне (індивідуальне) та соціокультурне (суспільне) начала. Як зазначав свого часу відомий французький антрополог П.Тейяр де Шарден, «перша людина» була «множиною людей» та зіткнулася з необхідністю відоміяти власні як індивідуальні, так і спільні з іншими потреби [4, с. 150, 151]. Звідси публічне історично передує державному, змістовно ширше від державного, за його власною природою незалежне від державного, спонтанне. Більше того, держава сама є одним із конкретно-історичних продуктів публічності. Згідно кооперативної концепції суспільства, вона з'являється на певному історичному етапі його зрілості як поставщик публічних благ. Інструментом продукування цих благ виступають публічні фінанси як засіб перерозподілу вільного суспільного продукту та національного доходу.

Виклад результатів дослідження. Питання публічних фінансів, як риторично зауважує Д.О.Гетманцев, є центральним питанням публічної влади у суспільстві [5, с.12]. Саме тому воно завжди опинялося раніше та перебуває нині у фокусі правового регулювання. З появою конституцій держав у їх суспільному розумінні публічні фінанси у тій чи іншій мірі стали предметом їх регулювання. Світовий конституціоналізм, як стверджує наука конституційного права, пройшов у своїй еволюції через декілька моделей конституцій: інструментальну ліберально-капіталістичну модель обмеженого демократичного характеру; інструментальну із соціальними елементами ліберально-ка-

піталістичну модель переважно демократичного характеру; заідеологізовану інструментальну недемократичну модель тоталітарного соціалізму; моделі соціально-інструментальної демократичної сучасної конституції [6, с.22, 26]. Ці моделі різняться між собою в першу чергу характером завдань, які вирішувалися або досягаються нині за їх допомогою суб'єктами конституційного права.

Щодо публічних фінансів спільним для перших трьох конституційних моделей було питання про міру свободи держави у цій сфері: з часу появи національних держав і до середини ХХ ст. вони привласнили собі повну або дедалі обмежену свободу дій у цій сфері. У державах із моделлю соціально-інструментальної демократичної сучасної конституції таку свободу дій виборили собі громадяни, зробивши конституційно зобов'язаним суб'єктом соціальної держави. На останню покладено обов'язок забезпечувати суспільство у міру можливого необхідними публічними благами, використовуючи для цього податкові та інші правові механізми компенсації необхідних витрат.

На перший погляд, істотні відмінності між способами «добування» публічних фінансів в останньому випадку такі ж, як і у перших трьох. Проглядаючи ретельний аналіз сучасних соціально-інструментальних конституцій держав світу спростовує дане припущення та демонструє парадигмальну відмінність між конституційними конструкціями публічних фінансів у державно-центристських та людиноцентристських конституціях. Так, у конституціях першого типу відсутні спеціальні конституційні конструкції будь-яких публічних фінансів. Більше того, у них взагалі відсутні спеціальні структурні частини конституцій, присвячені публічним фінансам, не дивлячись на те, що останні, як зазначалося вище, є центральним питанням публічної влади.

Навпаки, у конституціях другого типу конституційно-правовий режим публічних фінансів зазвичай регламентується спеціально у структурно виокремлених частинах відповідних конституцій. Вперше у новітній історії до такого способу регламентування публічних фінансів вдався німецький конституцієдавець в Основному Законі Федеральної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 р., виокремивши у ньому розділ десятий «Фінанси». Його викладено у формі детальних зобов'язань держави у сфері публічних фінансів. Цим самим конституцієдавець прагнув унеможливити в подальшому свавілля з боку правлячих кіл у сфері публічних фінансів та використання їх

ингисуспільних цілях. Проте міра свободи громадянина у цій сфері у німецькій конституції 1949 р. ще не була виписана. Відомий німецький вчений-конституціоналіст К.Фогель з цього приводу зазначав: «У цій сфері [свобод громадянина щодо публічних фінансів – Р.Г.] необхідно керуватися загальним регулюванням Основного Закону по аналогії з гарантією прав і свобод, а також початками правової державності і законодавчої компетенції» [7, с.113].

Поряд з Основним Законом ФРН у Європі публічні фінанси регламентуються у виокремлених структурних частинах Конституцій **Австрії** (розділ V “Контроль за розрахунковою і фінансовою діяльністю”), **Албанії** (частина XIII “Державні фінанси”), **Бельгії** (частина V “Про фінанси”), **Греції** (Глава VI “Оподаткування і управління фінансами”), **Іспанії** (розділ VII “Економіка і фінанси”), **Кіпру** (частина XI “Положення про державні фінанси”), **Литви** (глава XI “Фінанси і державний бюджет”), **Люксембурга** (глава VIII “Про фінанси”), **Мальти** (глава IX “Фінанси”), **Молдови** (розділ IV “Національна економіка і публічні фінанси”), **Польщі** (розділ X “Публічні фінанси”), **Португалії** (розділ IV “Фінансова і фіскальна системи”), **Румунії** (частина IV “Економіка і публічні фінанси”), **Словенії** (розділ VI “Публічні фінанси”), **Туреччини** (частина IV “Фінансові та економічні положення”), **Фінляндії** (глава VII “Державні фінанси”), **Швейцарії** (глава III “Фінансовий устрій”), **Швеції** (глава IX “Фінансова влада”) та **Естонії** (глава VIII “Фінанси і державний бюджет”).

Конституція України не містить окремого розділу, у якому б регламентувалися публічні фінанси. В ній у статті 67 Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» міститься наступний припис: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом» [8]. Податок як базовий інститут публічних фінансів тут виписаний як повинність його платника. Не міститься жодного натяку про конституційні мету та принципи оподаткування, а також про правову природу податкових надходжень – це державні чи загальносуспільні доходи або ще якісь фінансові надходження? За цією на перший погляд конституційно-правовою невизначеністю природи податкових надходжень у Конституції України чітко проступає їх приналежність державі за замовчу-

ванням та успадкованою традицією.

У такому ж парадигмальному ключі виписано і пункт 1 частини другої статті 92 Конституції України, присвячених регламентуванню більшості інститутів публічних фінансів України: «Виключно законами України встановлюються: 1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи» [8].

Вищенаведені конституційні формули базових інститутів публічних фінансів є наскрізь державоцентристськими. Вони відображають нічим не обмежену свободу де-юре держави, а де-факто державних чиновників у сфері публічних фінансів. Авторитетний вітчизняний фахівець у сфері публічних фінансів Д.О.Гетманцев резюмує, що «у такому суспільстві відбувається відчуження платника податку від участі у державних справах – в першу чергу у фінансових» та що «центр прийняття рішень у частині публічних фінансів знаходиться не в парламенті і навіть не в уряді, а на рівні окремих департаментів Міністерства фінансів, яке у вузькому колі обраних чиновників фактично і визначає фінансову стратегію і тактику в країні» [5, с.13].

Із протилежного підходу тлумачить природу публічних фінансів стаття 8 Конституції України. Так, у п. 1 цієї статті йдеться про те, що «Бюджетна система України будується на засадах справедливого (це єдине вживання у Конституції України терміну «справедливий» - Р.Г.) і неупередженого розподілу **суспільного** (виділено мною - Р.Г.) багатства між громадянами і територіальними громадами». А у п. 2 даної статті зазначається, що «Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на **загальносуспільні потреби** (виділено мною - Р.Г.), розмір і цільове спрямування цих видатків» [8]. Такий підхід до розуміння природи публічних фінансів властивий сучасним соціально-інструментальним конституціям. Держава виступає тут зобов'язаною стороною.

По-друге, конструкція «суспільного багатства» є унормованою Конституцією України мірою необхідної поведінки держави у сфері публічних фінансів, а не її свободою діяти на власний розсуд. Ця конституційна конструкція

виробляє державу, відповідно до статті 9 Конституції України, враховувати у своїй діяльності чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, оскільки вони в силу цього стали частиною національного законодавства. Йдеться передусім про Європейську конвенцію з людських прав і основоположних свобод, інші базові міжнародно-правові акти, у яких сформульовані загальні та міжнародні принципи права, в їх числі і принцип справедливості оподаткування. Цей принцип, зокрема, вимагає врахувати баланс приватного та публічного інтересів в оподаткуванні, проголошує нейтральність оподаткування, забороняє ретроактивність податково-правових норм, подвійне оподаткування, містить й інші обов'язкові елементи.

По-третє, правова конструкція «суспільного багатства» є унормованою Конституцією України мірою свободи платників податків у податкових правовідносинах із державою. Адже оподаткування стосується не регламентування особистої поведінки платника податків, а у термінології Конституції України його майна та доходів, тобто приватної власності платника податків. Крім того, особиста свобода останнього проявляється й у тому, що лева частка його приватної власності, на яку не поширюється правовий режим «суспільного багатства», продовжує перебувати у повній та безроздільній приватній власності платника податку, щодо якої він вправі здійснювати увесь набір правомочностей власника. На ту ж частку приватної власності, яка відійшла від платника податку і набула у належній правовій формі правового режиму «суспільного багатства», особи-платники податків можуть претендувати разом з іншими членами соціуму уже не як колишні її приватні власники, а лише як споживачі публічних благ.

Згідно ст. 95 Конституції України у держави також не виникає право власності на суспільне багатство. Вона тільки на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, як вимагає частина друга статті 19 Конституції України, від імені суспільства здійснює управління та розпорядження ним. Отже, відповідно до конституційної конструкції «суспільне багатство» держава не є і не може бути власником публічних фінансів. Вона тільки уповноважена здійснювати у цій сфері передбачені суспільством дії.

Висновки. 1. У регулюванні публічних фінансів Конституцією України

мають місце протилежні, взаємовиключні підходи – державоцентризм та людиноцентризм водночас. Іншими словами, цій сфері конституційно-правового регулювання властивий ціннісний еkleктизм. Це різко знижує ефективність конституційно-правового регулювання публічних фінансів, реальні підтвердженням чого є їх нинішній стан в Україні. 2. Основною причиною такого ціннісного еkleктизму конституційно-правового регулювання публічних фінансів в Україні є те, що Конституція України, як і конституції ряду інших пострадянських держав, належить до так званої перехідної незавершеної гібридної конституційної моделі, у якій зроблено спробу поєднати субстанційні якості нового суспільства, які ще не набули зрілих форм, та суспільства попереднього, яке у більшості своїх субстанційних проявів уже відійшло небуття, проте ще продовжувало жити у свідомості вітчизняного конституціоцідавця.

Список використаної літератури:

1. Гаврилюк Р.А. Антропосоціокультурний код податкового права: монографія. Книга 1. Истоки податкового права / Р.А.Гаврилюк. – Черновицк Черновицкый нац. ун-т, 2014. – 450 с.
2. Гаврилюк Р.А. Антропосоціокультурний код податкового права: монографія. Книга 2. Константы податкового права / Р.А.Гаврилюк. – Черновицк Черновицкый нац. ун-т, 2014. – 804 с.
3. Гаврилюк Р.О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія: - Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 636 с.
4. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987. – С. 150, 151.
5. Гетманцев Д.О. Публічні фінанси як вирішальний фактор впливу на свободу людини в суспільстві. У кн.: Тараненко К.Ю. Податково-правовий патерналізм: правова сутність та форми прояву. Монографія. – К.: Юрінкс Інтер, 2017 р. – 248 с.
6. Хабриева Т.Я., Чиркин В.Е. Теория современной конституции. – М.: НОРМА, 2005. – 320 с.
7. Государственное право Германии. Т.2. Сокращенный перевод с немецкого 7-митомного издания. – М., 1994. – 320 с.
8. Конституція України станом на 16.09. 2016 року. URL: <https://zakonrada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>